Petr Zbytovský

K pětasedmdesátým narozeninám Miloše Anděry

1 Miloš Anděra nad jedním z norských fjordů. Foto P. Zbytovský

Nechce se mi věřit, že je to již 57 let, kdy jsem se poprvé setkal s Milošem Anděrou. V létě 1965 jsme se tehdy jako nastupující studenti Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze potkali při povinné brigádě na terénních úpravách sídliště v Malešicích. Od té doby jsme v blízkém kontaktu a tak si dovolím u příležitosti jeho půlkulatého jubilea připomenout stručně jeho profesní i mimoprofesní život.

RNDr. Miloš Anděra, CSc., se narodil 27. srpna 1947 v Praze. Po absolvování Střední všeobecně vzdělávací školy studoval v letech 1965–70 na katedře zoologie obratlovců PřF UK. Tématem jeho diplomové práce byla biologie hryzce vodního (*Arvicola terrestris*), jemuž věnoval i svůj první článek v Živě (1970, 4: 155–157). Po 8 letech na stejné katedře obhájil kandidátskou disertační práci o hraboši mokřadním (*Microtus agrestis*; viz také Živa 1980, 6: 234–235). Zájem o drobné savce ho provází celým životem. Myslím, že zásadní vliv na rozhodnutí se jim věnovat naplno měla terénní výprava do Krkonoš pod vedením Vladimíra Hanáka na podzim 1967, která se soustředila na průzkum drobných savců Obřího dolu a okolí (ubytování poskytla dnes již neexistující bouda Kovárna). Ostatně, stejně byli ovlivněni i další dva studentští účastníci výpravy Vladimír Vohralík a autor tohoto článku.

Po krátké epizodě, kdy na konci 70. let 20. století působil jako odborný pracovník v Krajské hygienické stanici Středočeského kraje v Praze, nastoupil v r. 1981 do Národního muzea na místo vědeckého pracovníka a současně kurátora sbírky savců. K tomu v letech 1986–2002 vedl zoologické oddělení. Po ukončení činnosti na zoologickém pracovišti byl M. Anděra ještě několik let v této instituci aktivní (jako poradce ředitele NM). Tolik stručný přehled jeho pracovních míst, který ale zdaleka neříká vše o jeho díle a širokém spektru zájmů.

Oslavenec je autorem velkého počtu vědeckých publikací s tematikou savců, především hmyzožravců, letounů a hlodavců. Vznikaly i na základě terénní činnosti, která již od prvních akcí na fakultě stále pokračuje. V té době s kolegy prováděl faunistický průzkum drobných savců v dosud méně sledovaných pohraničních horských oblastech (Novohradské hory, Adršpašsko-teplické skály). V Národním muzeu se zaměřil, často ve spolupráci s regionálními muzejními zoology, na rozsáhlé oblasti, ze kterých bylo jen málo údajů o výskytu i běžných druhů nebo byly pouze mozaikovité (jižní a střední Čechy, Českomoravská vrchovina, Svitavská pahorkatina aj.). Podařilo se mu tak shromáždit obrovské množství faunistických dat, která doplnil údaji o výskytu všech našich savců od širokého spektra spolupracovníků (dotazníkové akce, BioLib) a údaji literárními. Díky této časově náročné odborné práci vyžadující trpělivost byla vytvořena databáze, na jejímž základě mohly vzniknout atlasy rozšíření našich savců, vydávané pro jednotlivé taxonomické skupiny (NM 1995–2007). M. Anděra je jejich hlavním autorem a editorem. S doplňujícími faunistickými údaji z dalších let pak databázi využil v zásadní publikaci Savci České republiky (Nakladatelství Academia 2012 a 2019, spoluautorem byl Jiří Gaisler). Jeho vědeckou činnost právem vysoce oceňují naši i zahraniční zoologové.

Neodmyslitelnou součástí práce kurátora sbírek je také doplňování sbírkového fondu a jeho prezentace ve formě výstav a expozic. I této činnosti se M. Anděra zhostil výtečně. Z řady výstav, na nichž se podílel jako autor či spoluautor, zmíním jenom některé. Největší a nejúspěšnější byla ta pojmenovaná Voda a život v historické budově Národního muzea (2003–04). Reklamní slogan „Vlna tsunami se valí na Prahu“ utkvěl mnohým dodnes v paměti. Archa Noemova (2015–19), jejíž vznik a koncepci M. Anděra inicioval, byla umístěna již v Nové budově Národního muzea a dočasně nahradila zrušenou přírodovědnou expozici po dobu rekonstrukce hlavní budovy. Rozsahem menší, ale velmi úspěšná byla také výstava Neznámý svět drobných savců – premiéru měla v Soběslavi r. 2005 a poté putovala 6 let po muzejních a ochranářských institucích celé republiky. Na této výstavě se dominantně projevil další Anděrův celoživotní zájem – fotografie. Na velkoplošných snímcích byly představeny všechny druhy drobných savců tehdy známých na území ČR a pro ně charakteristická krajina. S nezbytným fotoaparátem si Miloše vybavuji již v dobách studentských. Vzpomínám na nesčetné návštěvy pražské zoologické zahrady a jeho trpělivost při snaze udělat co nejlepší záběr vybraného zvířete. Postupně se soustředil na dokumentační krajinářskou a zoologickou fotografii se zvláštním zřetelem na drobné savce. Díky odborné erudici dokázal fotografované objekty zobrazit tak, aby vynikly jejich rozpoznávací znaky a současně byly zachyceny v pro ně charakteristickém prostředí. Je jedním z prvních takto zaměřených zoologů-fotografů a myslím, že jeho snímky zvláště drobných zemních savců dosud nemají konkurenci. Setkat se s nimi můžeme v časopisech, encyklopediích a dalších publikacích vydávaných u nás i v zahraničí.

Širší veřejnosti je jméno M. Anděry známé z další sféry činnosti, totiž popularizace přírody. Profesní zaměření uplatnil při vzniku publikace Poznáváme naše savce (Mladá fronta 1982, Sobotáles 2005), kde se mu se spoluautorem Ivanem Horáčkem podařilo vytvořit vynikající určovací klíč. Nechybějí ani regionálně zaměřené tituly, např. Atlas šumavských savců (Nakladatelství Karmášek 2014, spoluautor Jaroslav Červený) nebo Savci Táborska (Husitské muzeum v Táboře 2021, spolu s autorem tohoto článku). Velmi známá je 12dílná encyklopedická edice kolektivu autorů Svět zvířat, kterou pod jeho vedením vydalo nakladatelství Albatros (1997–2001, výroční cena nakladatelství Albatros za r. 2001) a v níž je autorem prvních tří dílů, týkajících se rovněž savců. Zájem postupně rozšířil i na další skupiny živočichů, což se projevilo v publikacích Fauna (Libri 2003), Encyklopedie naší přírody (Slovart 2000) a Encyklopedie evropské přírody (Slovart 2007). Jeho nejrozsáhlejší titul tohoto typu představuje Atlas fauny České republiky (Academia 2018), připravený ve spolupráci s malířem Janem Sovákem. Ten ilustroval i jeho knihu Vyhubená zvířata (Aventinum 1998). V popularizaci živé přírody nepomíjí M. Anděra ani nejmladší generaci, které je určena publikace Od jara do zimy nebo Jak si žijí mláďata (Slovart 2018 a 2021). Na mládež působí celou řadu let také prostřednictvím Klubu Rádia Junior v Českém rozhlase.

© Nakladatelství Academia, SSČ AV ČR, v. v. i., 2022. Přetisk článků včetně obrázků se výslovně zapovídá. Veškerá práva včetně práva reprodukce jsou vyhrazena.

Od r. 2001 je významným členem redakční rady Živy, kde se především svými recenzemi podílí na vzniku článků z oboru zoologie savců. Autorsky do Živy přispívá již od r. 1970 (dosud téměř 40 témat, recenzí apod.). Redakce uspořádala výstavu jeho fotografií z přírody Fennoskandie (2012–13) a plakátů s ilustracemi živočichů ČR od J. Sováka k výše zmíněnému atlasu (2017, 2021).

Pro M. Anděru není cizí ani problematika ochrany přírody. Dodnes spolupracuje s Agenturou ochrany přírody a krajiny ČR na inventarizačních průzkumech savců chráněných území, podílel se na záchranných programech některých jejich zvláště chráněných druhů. Zájem o velkoplošná chráněná území vyústil ve vznik unikátní monumentální publikace Národní parky Evropy (Slovart 2008), která získala nominaci na cenu Magnesia Litera v r. 2009. Na tu navázala kniha Národní parky střední Evropy (Slovart 2011). V listopadu 2008 získal Cenu ministra životního prostředí za dlouholetý výzkum v oblasti zoologie a především za vynikající popularizaci vědy a ochrany přírody.

Výčet životních aktivit a díla je ohromující, a to jsem ještě nezmínil bohatou přednáškovou činnost, univerzitní výuku včetně vedení diplomových prací, členství v redakčních radách dalších časopisů nebo jeho organizační schopnosti (dvě poznávací expedice do Pyrenejí a Julských Alp – účastníci dodnes vzpomínají na příjemnou atmosféru a perfektní itinerář). Vše zmíněné dokládá nesmírnou pracovitost, pečlivost, invenci a vytrvalost, což jsou vlastnosti, kterými Miloš oplývá.

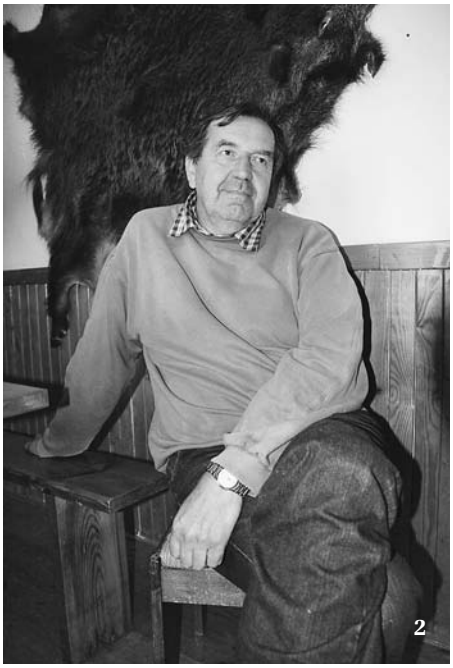

2 Na chalupě v Pošumaví. Foto J. Červený

S faunistickým výzkumem drobných savců neskončil ani v penzijním věku, v současné době pracuje na lokalitách v Brdech a západní části Šumavy. Náročnou terénní práci může vykonávat i díky dobré fyzické kondici, jejíž základy získal už v mládí. Není příliš známo, že v době vysokoškolských studií hrál nejvyšší československou basketbalovou soutěž za Slovan Praha Orbis. Po ukončení studia strávil rok základní vojenské služby v Dukle Olomouc, s níž v sezoně 1971–72 získal v basketbalové lize třetí místo. Po návratu z vojny se však plně soustředil na svou profesi a basketbal už hrál jen v nižších soutěžích.

Zdálo by se, že na soukromý život čas už nezbývá, ale opak je pravdou. Miloš Anděra je rodinný typ, s manželkou Romanou jsou spolu přes 40 let, těší se ze dvou dospělých dětí a pěti vnoučat. V posledních letech věnuje hodně času zvlášť nejmladším vnoučatům.

Nezbývá, než oslavenci popřát pevné zdraví do dalších let, neubývající chuť zkoumat a tvořit a pohodu v osobním životě.

Vše nejlepší k narozeninám přeje,
a na další spolupráci se těší,
i redakční rada a redakce Živy.

K dalšímu čtení např. Živa 2007, 5: LXVII.

Tereza Švejcarová

RECENZE

Karel Šťastný a Anton Krištín: Ottův obrazový atlas Ptáci Česka a Slovenska

Svět má Larse Svenssona, Česká republika má Karla Šťastného. Autor je jednoznačně zárukou kvality, ve spolupráci se slovenským kolegou Antonem Krištínem vytvořili kvalitní atlas ptáků České a Slovenské republiky. Určovací příručka Ptáci Evropy, severní Afriky a Blízkého východu (Svensson a kol. 2016) rozhodně patří k povinné výbavě každého – i amatérského – ornitologa, nový Ottův obrazový atlas z mnoha důvodů také. Jedním z nich je fakt, že jde pravděpodobně o jedinou „zpívající" knihu na našem trhu – můžeme se díky ní zaposlouchat do hlasů všech českých a slovenských ptáků.

Atlas zahrnuje 240 druhů hnízdících na území obou států. Na začátku najdete přehlednou tabulku s údaji o hnízdění jednotlivých druhů v ČR a SR ve dvou časových obdobích, do r. 1999 a od r. 2000. Než se ale dostaneme k samotné části věnované konkrétním druhům, ponořme se do úvodních kapitol plných fascinujících detailů ze života ptáků.

Víte, jak se z nevýrazného samečka pěnkavy stane „barevný fešák", aniž by vyměnil peří? Jakou roli mohou hrát mravenci v hygieně ptáků? Nebo proč ptáci nespadnou při spánku z větve? To a mnohé další se dozvíte na prvních 80 stranách knihy, kde je působivě shrnuta biologie ptáků. Pro začínající ornitologické nadšence poskytnou velmi čtivou formou základní znalosti, zklamáni ale nebudou ani ti ostřílení. Autoři nastiňují turbulentní vývoj systematiky, a tak se dozvíte např. o českém zástupci zoborožců. Podkapitoly jsou věnovány jednotlivým specifikům ptačího života, např. že kromě dokonalých očí není radno podceňovat ani další ptačí smysly, třeba holubi se totiž dokážou orientovat podle vůně kvetoucích stromů a vlaštovky vnímají i nepatrné otřesy při zemětřesení a opouštějí z bezpečnostních důvodů hnízda. Víte, že někteří ptáci mohou přenášet mláďatům vodu v peří? Stránky plné informací i zajímavostí doplňuje bohatý obrazový materiál.

Část věnovaná jednotlivým druhům ptáků je barevně rozdělena podle řádů, což zjednodušuje orientaci v knížce a v taxonomii obecně, uváděny jsou české, slovenské a latinské názvy. Na rozdíl od Svenssonovy primárně určovací příručky obsahuje Ottův obrazový atlas mnohem více informací o poznávání druhů v přírodě, rozšíření a biotopu, biologii a potravě; každému druhu autoři vyhradili dvoustranu. Ilustrace jsou nahrazeny kvalitními fotografiemi nejen dospělých ptáků, ale i jejich hnízd a mláďat (u některých druhů najdeme dokonce kresbu zobákové dutiny u mláďat).

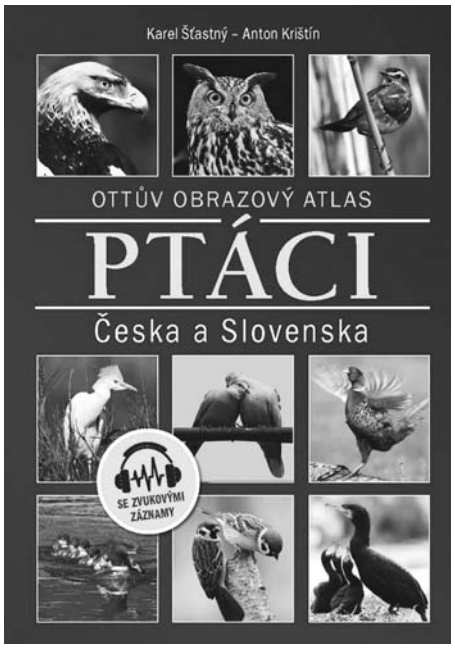

Pomocí QR kódu si může čtenář na chytrém telefonu přehrát nahrávku hlasu daného druhu, což je velmi praktické. U každého druhu je uvedena mapa hnízdního rozšíření na území obou států, v doplňujícím boxu detailní informace o hnízdění, početnosti, velikosti a délce života.

Kniha má přiměřené rozměry, pevné desky a je vytištěna na kvalitním papíře. Při procházkách v přírodě bude jistě cenným společníkem.

Ottovo nakladatelství, Praha 2021, 568 str. Doporučená cena 499 Kč

© Nakladatelství Academia, SSČ AV ČR, v. v. i., 2022. Přetisk článků včetně obrázků se výslovně zapovídá. Veškerá práva včetně práva reprodukce jsou vyhrazena.